

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ

Анотація. У статті розглянуто дискусійне питання щодо взаємозв'язку понять «ефективність» та «результативність». Обґрунтована визначна роль ефективності, виокремлені дві її форми — результативність та економічність. Наведено авторське визначення поняття «ефективність».

Ключові слова: ефективність, результативність, форми ефективності, порівняльна ефективність.

Summary. The article considers the controversial issue of the relationship of the concepts of «efficiency» and «effectiveness». Reasonable prominent role performance, highlighted two forms — effectiveness and efficiency. The above author's definition of efficiency.

Key words: efficiency, effectiveness, efficiency forms, comparative effectiveness.

Постановка проблеми. Ефективність відноситься до унікальних економічних категорій, тому що усі знають, як вона розраховується, але ніхто не знає, що вона визначає. Саме відсутність чіткого визначення категорії залишає невизначеним велику кількість питань, які стосуються не лише змістового навантаження категорії, але й її позиціонування в реєстрі інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Уперше питанням ефективності присвятили свої праці такі визначні для економічної науки вчені, як А. Сміт, Д. Рікардо, В. Петті, Ф. Кене. Сьогодні вирішенню цієї актуальної проблеми присвячені роботи багатьох вітчизняних та закордонних авторів, серед яких С. О. Ільмінська, А. А. Паранян, М. С. Солодка, В. С. Тікін, В. Є. Швець.

Дослідженням категорії «ефективність» присвячено багато робіт науковців. Окремим питанням у цих дослідженнях виділено взаємозв'язок та співвідношення ефективності й результативності. Що основне? Це питання й досі залишається відкритим. У цій статті ми спробуємо наблизитися до відповіді на поставлене запитання.

Мета дослідження — надати формулювання визначення ефективності як економічної категорії та визначити її основні форми.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ефективність» є ключовим поняттям не тільки теоретичної, але й практичної економіки. У своїй книзі К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю саме через ефективність розкривають сутність економіки як науки, яка «.. досліджує проблеми ефективного використання обмежених виробничих ресурсів...» [1].

На сьогоднішній день в економічній літературі відсутнє як таке визначення категорії «ефективність», існує лише різноманіття варіантів її трактування. Практично в будь-якому економічному довіднику економічна ефективність визначається як співвідношення результату до витрат на його досягнення (кінцевого результату).

А. А. Паронян відзначає, що окремі автори під економічною ефективністю розуміють: спів-

відношення досягнутого результату і виробничих витрат; ресурсовіддачу, використовувану у виробництві матеріальних благ; продуктивність суспільної праці; величину отриманого ефекту в розрахунку на одиницю застосовуваних сумарних витрат [4, с. 152]. Економічна ефективність залежить як від економічного ефекту, так і від витрат (ресурсів), спрямованих на досягнення цього ефекту. Таким чином, економічна ефективність виходить в результаті зіставлення ефекту з витратами або ресурсами і є по суті відносною величиною. Як наслідок, значення цього показника неможливо скласти ні в часі, ні в просторі.

Економічна сутність ефективності полягає в тому, щоб на кожну одиницю використовуваних ресурсів домагатися істотного збільшення обсягу виробництва продукції. У кінцевому підсумку це означає підвищення продуктивності суспільної праці, що і є критерієм підвищення ефективності виробництва [5, с. 104].

Професор М. С. Солодка в роботі «Надійність, ефективність, якість систем управління» [2, с. 31–32] пропонує досить повний аналіз еволюції поняття «ефективність». Автор зазначає, що термін «ефективність» з'явився спочатку в економічній літературі. Цей термін можна зустріти в роботах одного із засновників класичної політекономії Вільяма Петті, а також засновника школи фізіократів Франсуа Кене. Слід зазначити, що поняття «ефективність» як самостійне цими вченими не розроблялося, а вживалося у значенні результативності. Спочатку термін використовувався для характеристики тих чи інших урядових чи приватних ініціатив з позиції їх впливу на економіку.

Слід звернути увагу на те, що хоча термін зароджувався в економічній літературі, своє застосування він знаходив у характеристиці діяльності суб'єкта управління — уряду, що, враховуючи напрям розвитку економічної думки того періоду, посприяло закріпленню нового терміна. Таким чином, термін «ефективність» відобразив зміну поглядів на роль уряду в економіці, у результаті якої уряд перестали сприймати виключ-

но як суб'єкт влади і почали до нього ставитися як до суб'єкта управління. Це підтверджується і тим фактом, що для оцінки результативності діяльності уряду пропонувалися деякі підходи, пов'язані з оцінкою результату його діяльності відносно конкретної мети.

У той час інші суб'єкти управління ще не набули свого визначального значення в житті суспільства, тому новий термін не відразу увійшов в практику поширеного вживання навіть серед економістів. Наприклад, усім відомий класик політекономії Адам Сміт взагалі не вдавався до використання поняття «ефективність». Однак розвиток промислової буржуазії, мануфактурного виробництва визначил долю терміна, сформувавши новий клас суб'єктів управління — менеджерів.

Поняття «ефективність» знову з'являється в роботах Давида Рікардо вже в новому контексті. У його роботах ефективність виступає не характеристикою процесу управління в цілому, а характеристикою певних дій [3, с. 53]. При цьому термін «ефективність» використовується як відношення результату до певного виду витрат, таким чином, набувається те специфічне значення, яке збереглося до теперішнього часу. Саме в цей період поняття «ефективність» набуває визнання і статус економічної категорії.

На сьогоднішній день широке обговорення в наукових колах одержало зіставлення понять «ефективність» і «результативність». Так, В. С. Тікін в роботі «Ефективність — не коефіцієнт» пропонує чітко розмежувати ці категорії. Обґрунтовуючи свою точку зору, він посилається на відомого американського економіста Пола Хейне, який вважав, що ефективність і економічність характеризують «результативність» використання засобів для досягнення цілей. «... Отримувати якнайбільше з доступних нам обмежених ресурсів — ось що ми маємо на увазі під ефективністю і економічністю» [6, с. 94]. Таким чином, ефективність розглядається як поняття більш вузьке, ніж результативність.

Такої ж думки дотримується автор роботи [7, с. 4], який приходить до цього висновку, ґрунтуючись на висловлюваннях загальноновизнаного фахівця в галузі якості Пітера Друкера. Друкер відзначає смислову відмінність цих термінів: «результативність» (effectiveness) означає «робити правильні речі» (doing the right things), а «ефективність» (efficiency) — «робити речі правильно» (doing things right). Подібне розділення він виводить з різного написання і вимови однокорених слів. Однак у всіх словниках і «effectiveness», і «efficiency» переводяться як «ефективність», що свідчить, на наш погляд, про наявність двох різних форм ефективності.

Нашу думку підтверджують укладення професора філософії М. С. Солодкої, яка пояснює виникнення цих форм еволюцією поняття «ефек-

тивність», завдяки якій виникла необхідність розширити поняття. У результаті були введені поняття «потребної» ефективності, що «виражає ступінь відображення потреби в меті, вибір найбільш ефективних засобів відображення», і «цільової» ефективності «як відношення результату діяльності до мети», за поняттям ж економічної ефективності було збережено відношення результату до затрат [2, с. 35].

Виходячи з цього, ми робимо висновок, що «результативність» — перетворена форма «ефективності». У тому випадку, коли необхідно оцінити ступінь досягнення результату, ефективність приймає форму «результативності», тоді ж, коли мова йде про мінімізацію використовуваних ресурсів, можна говорити про «економічність». Наочно взаємозв'язок понять «ефективність — результативність — економічність» наведено на рис. 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок понять «ефективність» — «результативність» — «економічність»

Як вже зазначалося вище, «економіка» та «ефективність» тісно переплелися одна з одною. Вирішуючи економічні завдання, ми у першу чергу розглядаємо ефективність цих рішень, яка може бути забезпечена зростанням результату або зниженням витрат. Ефективність (процесу, заходу, рішення) буде досягатися в обох випадках за рахунок різних джерел, які можуть виступати як цільовими установками (знизити собівартість продукції, витрати на транспортування і т. д.), так і способами досягнення мети (підвищити ефективність виробництва).

Враховуючи все вищесказане, ми пропонуємо під *ефективністю* розуміти здатність системи (процесу) функціонувати на умовах забезпечення мінімально можливих витрат або максимально можливого результату в досліджуваному часовому періоді. Крім того, слід пам'ятати, що, говорячи про категорії «ефективність», необхідно враховувати те, що як показник ефективність може виступати у двох вимірах. «Статична ефективність» характеризує деякий рівень досягнення поставленого результату, на підставі якого можна робити певні висновки про функціонування системи або процесу (наприклад, рентабельність продукції,

фондовіддача та ін). Показники статичної ефективності можуть мати оптимальне або загальноприйняте значення, притаманне певній галузі.

«Динамічна ефективність», або краще назвати її більш звично порівняльною ефективністю, характеризує систему або процес у зіставленні з іншими системами (процесами) або самої із собою в динаміці. Така ефективність надає більш широкі можливості для дослідження. Коли ми говоримо про порівняльну ефективність, виникає необхідність установки деякого критерію, за яким одну систему (процес) можна вважати більш-менш ефективною, ніж іншу. Найбільш відомим критеріальним показником порівняльної ефективності є наведені витрати, показник, запропонований радянськими вченими у 70-х роках минулого сторіччя. Сьогодні його вже стійко замінили різноманітні дисконтовані показники.

Порівняльна ефективність відкриває нові аспекти досліджування проблеми, визначаючи те, що одна й та ж система може бути ефективною за різних ознак. І тут недостатньо виокремити загальноприйняті соціальну та економічну ефективність. Як соціальна, так і економічна ефективність у однієї системи можуть проявлятися у різноманітних напрямках та характеризуватися різними рівнями ефективності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Процес дослідження категорії «ефективність» з кожним новим кроком відкриває перед дослідником все нові і нові горизонти. Різноманіття її форм і змістів в чомусь залежить від цілей, методів і завдань дослідження. У цій статті ми зробили спробу провести аналіз сутності ефективності та визначити її як економічну категорію.

Література

1. Shampine L. F. The MATLAB ODE Suite / L. F. Shampine // *SIAM J. on Scientific Computing*. Vol. 18. — 1997. — № 1. — P. 1–22; Макконел К. Р. Экономика: Принципы, проблемы, политика : в 2 т. / К. Р. Макконел, С. А. Брю. — М. : Республика, 1992. — Т. 1. — 399 с.
2. Солодкая М. С. Надежность, эффективность, качество систем управления / М. С. Солодкая // *Теоретический журнал «Credo»*. — Оренбург. — 1999. — № 5 (17). — С. 30–46.
3. Рикардо Д. Сочинения : в пяти томах / Д. Рикардо. — М. : Госполитиздат, 1955. — Т. 1. — 360 с.
4. Паронян А. А. Теоретические аспекты категории «эффективность» в исследовании трудовых ресурсов сельского хозяйства / А. А. Паронян // *Экономические науки*. — 2011. — № 5. — С. 152–155.
5. Ильминская С. А. Эффективность экономики: критерии и показатели / С. А. Ильминская // *Вестник ОрелГИЭТ*. — 2010. — № 4 (14). — С. 103–107.
6. Тикин В. С. Эффективность — не коэффициент / В. С. Тикин // *Экономические науки*. — 2009. — № 7 (56). — С. 94–97.
7. Швец В. Е. К вопросу определения результативности и эффективности СМК / В. Е. Швец // *Методы менеджмента качества*. — 2004. — № 6. — С. 4–8.
8. Демченко А. А. Анализирование понятия эффективности и результативности производства / А. А. Демченко // *Материалы II международной научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых*. — Донецк : ДонНТУ, 2012.